

12. *Семья Г. В.* Основы психологической защищенности детей, оставшихся без попечения родителей : дис... д-ра. психол. наук : 19. 00. 13 / Г. В. Семья. – М. : РГБ, 2005. – 350 с.
13. *Социальная психология.* 7-у изд. / Под ред. С.Московичи. – СПб. : Питер, 2007.–592с.
14. *Соціальна робота в Україні : перші кроки / Під редакцією В. Полтавця.* – К. : Видавничий дім «KM Academia», 2000. – 236 с. – Бібліогр. в кінці ст.
15. *Створення та соціальний супровід прийомних сімей і дитячих будинків сімейного типу : навч. метод. комплекс / Автори-упорядники : Г. М. Лактіонова, Ж. В. Петрочко, А. В. Калініна та ін. ; [за заг. ред. Г. М. Лактіонової, Ж. В. Петрочко].* – К. : Науковий світ, 2006. – 270 с.
16. *Терновская М. Ф.* Педагогические основы адаптации детей-социальных сирот в системе патронатного воспитания : дис... канд. педагог. наук : 13. 00. 01 / М. Ф. Терновская. – М., 2004.
17. *Чернышова Л. А.* Социально психологическая адаптация ребенка в приемной семье и психокоррекционная помощь приемным семьям : дис... канд. психол. наук : 19. 00. 05., 19. 00. 04 / Л. А. Чернышова. – М. : РГБ, 2005. – 178 с.
18. *Шанті Джордж, Ніко Ван Авденговен.* Учасники Фостерного процесу: міжнародне порівняльне дослідження. / Фонд «Мистецтво, культура та наука», 127 с.
19. *Штомпка П.* Социология. Анализ современного общества: Пер. с польск. СМ. Червонной. — М.: Логос, 2005. — 664 с.

Статья направлена на определение психологических подходов исследования процессов формирования социального института замещающей опеки над ребёнком. С причины междисциплинарного предмета исследования социальный феномен замещающей опеки над ребёнком мозаически представлен в научном мире. Установлено, что ни психологические ни социологические исследования не касаются институционального уровня функционирования приёмной семьи: первые исследуют индивидуально-семейный уровень, а вторые - социально-политический. Предполагается, что организация исследования методом поуровневых срезов с последующим системным анализом полученных данных может сделать доступным понимание институциональных процессов для психологической сферы знаний.

The article aims to determine psychological approaches to investigating the process of formation of foster care social institute. Social phenomenon of foster care has been presented in the scientific world because of interdisciplinary subject of study. It is proved that neither psychological nor sociological investigations do not relate to institutional level of foster care functioning: first investigate individual and domestic level; second – social and political. It is assumed that organization of investigation with help of tiered shears method followed by systematic analysis of the received data can make understanding of institutional processes for field of psychology available.

Статтю подано до друку 11.02.2013.

© 2013 р.

Є. М. Потапчук, О. В. Лазоренко (м. Хмельницький)

КРИТЕРІЇ, ПОКАЗНИКИ ТА РІВНІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ПЕРСОНАЛУ ПРИКОРДОННИХ ПІДРОЗДІЛІВ ДО ДІЙ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ

Постановка проблеми у загальному вигляді. У сучасних умовах вирішальним чинником ефективної та надійної охорони державного кордону України є сформованість психологічної готовності прикордонних нарядів до професійної діяльності у різних умовах. Адже

саме прикордонні наряди виконують завдання із забезпечення національних, економічних, військових інтересів на державному кордоні, припинення злочинів та інших правопорушень у прикордонній сфері в умовах безперервних спроб організованих злочинних угруповань протиправно переміщувати через державний кордон зброю, боеприпаси, засоби терору, наркотичні речовини, контрабандні товари, нелегальних мігрантів, а також іншої протиправної діяльності. Виконання зазначених завдань пов'язано із загрозою життю та здоров'ю прикордонному персоналу, тобто здійснюється не просто в складних, а досить часто в екстремальних умовах. Звідси виникає потреба формування психологічної готовності прикордонних нарядів до дій в екстремальних умовах.

Обґрунтування критеріїв, показників та рівнів сформованості готовності прикордонних нарядів до дій в екстремальних умовах дозволяє виявити ефективність методичної системи професійно-психологічної підготовки, порівняти мету й отриманий результат. Крім того, визначення рівня психологічної підготовленості дає можливість скорегувати й оптимізувати процес психологічної підготовки, впливати на формування професійних якостей охоронців державного кордону, тобто готувати справжніх професіоналів, здатних виконати складні завдання з охорони державного кордону в екстремальних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Правильний вибір критерію є однією з найважливіших вимог до експерименту, тому що він допомагає визначити розвиненість тієї властивості, на вивчення якої спрямоване дослідження. На цей факт справедливо вказують С. Архангельський, Ю. Бабанський, О. Барабанщиков та інші вчені [1]. Однак слід зазначити, що сьогодні відсутні роботи, присвячені проблемі розробки критеріїв сформованості психологічної готовності прикордонних нарядів до дій в екстремальних умовах.

Окремі питання формування психологічної готовності розкрито у роботах військових педагогів і психологів, які вивчали особливості формування особистості різних категорій військовослужбовців. Йдеться про роботи О. Барабанщикова, М. Д'яченка, Д. Іщенко, С. Максименка, В. Райка, О. Сафіна, Н. Феденка та ін. Важливе значення мають також роботи, присвячені проблемам психологічної підготовки правоохоронців на державному кордоні (О. Войцехівський, С. Мул, В. Журавльов, Є. Потапчук та ін.).

Для визначення ефективних умов формування психологічної готовності прикордонних нарядів до дій в екстремальних умовах важливе значення має з'ясування стану і рівнів її сформованості. З огляду на це **метою статті** є визначення критеріїв, показників та рівнів сформованості психологічної готовності прикордонних нарядів до дій в екстремальних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш ніж визначити критерії, показники та рівні психологічної готовності персоналу прикордонних підрозділів, який залучається до несення служби у прикордонних нарядах, необхідно уточнити сутність основних категорій нашого дослідження.

Насамперед, варто зазначити, що у науковій літературі слово «критерій» грецького походження (κρίτηριον – засіб для судження, мірило) – це ознака, на підставі якої можна робити оцінку, визначати або класифікувати те чи інше явище. Сучасний тлумачний словник дає таке визначення критерію: це одна з основних ознак, мірило для визначення, оцінки, класифікації чого-небудь [4]. Критерій можна трактувати і як мірило оцінки при характеристиці сутності того чи іншого психологічного явища, процесу або поняття. Це так званий ідеальний зразок, еталон, що задає вищий, більш досконалий рівень необхідного явища чи процесу. Критерії здебільшого виражаються через показники, які спостерігаються та піддаються фіксації результатів. Показник – це свідчення, доказ, ознака чого-небудь; наочні дані про результати будь-якої роботи або процесу; дані про досягнення в чому-небудь; дані, які свідчать про кількість чого-небудь [4].

Отже, в межах нашого дослідження критерій – це об'єктивна сутнісна ознака психологічної готовності прикордонних нарядів до дій в екстремальних умовах, за допомогою якої здійснюється оцінка її сформованості; показник – результат психологічної підготовки прикордонних нарядів, що відображає якісну сформованість і характеристику професійно значущих психологічних знань, умінь, навичок, особистісних якостей прикордонника.

Під час розробки критеріїв оцінки готовності прикордонних нарядів до дій в екстремальних умовах ми враховували результати наукових досліджень, які тією чи іншою мірою розглядали питання формування психологічної готовності. Як відзначав М. Д'яченко [3], застосування різних методів вивчення й оцінки стану психологічної готовності ґрунтується на встановленні об'єктивних і суб'єктивних показників психологічної готовності до діяльності, що «вибір показників і методів виявлення готовності залежить від змісту діяльності і конкретної задачі, яку потрібно буде розв'язати». Так, виявляючи ступінь готовності до виконання задач, на його думку, можна використовувати такі критерії: точність виконуваних дій; зовнішні прояви почуттів, здібностей, мотивів поведінки у різних умовах життєдіяльності; суб'єктивне відношення до того, що відбувається; уміння управляти собою; швидкість реакцій.

Основними критеріями психологічної підготовленості військовослужбовця до ведення бойових дій С. Максименко, П. Мельник, Б. Олексієнко визначають: результативність та ініціативність дій особового складу; повноту виконання поставленого завдання, тобто величину відповідності мети і досягнутого результату; організованість і керованість діями воїнів; характер взаємодії і взаємовідносин у підрозділі, екіпажі; емоційний стан військовослужбовців (за даними спостереження і самозвітів воїнів); факти порушення заходів безпеки і передумови до їх вчинення; розмір часового проміжку, необхідного для відновлення нормального рівня психологічних і фізичних характеристик після закінчення виконання завдання [5 с. 478]. Застосовуючи такий підхід, дослідники визначають ефективність психологічної підготовленості як ступінь відповідності результатів даної діяльності наміченим цілям і нормативним вимогам.

У свою чергу О. Войцехівський визначив такі компоненти готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної діяльності в пунктах пропуску через державний кордон: мотиваційно-цільовий, процесуальний і оцінно-результативний [2, с. 175-176]. При цьому сформованість компонентів він визначає за критеріями: загальна і професійна компетентність, професійна спрямованість, навчальна мотивація, активність, самостійність, творчість і навчальна успішність. Ці загальні критерії було конкретизовано за чотирма критеріями якості військової підготовки: військово-професійна усталеність, навчально-пізнавальна вмотивованість, практична командирська навченість, військово-професійна мобільність.

Для уточнення психологічних характеристик критеріїв і рівнів структурних компонентів психологічної готовності прикордонних нарядів до дій в екстремальних умовах ми використали метод експертних оцінок. У якості експертів залучалися досвідчені практики з великим досвідом охорони державного кордону: начальники відділів прикордонної служби, їх перші заступники з організації оперативно-службової діяльності, а також психологи органів та підрозділів охорони кордону. Крім того, до числа експертів входили викладачі кафедр педагогіки та психології, тактики прикордонної служби, прикордонного контролю, які у свій час проходили службу на державному кордоні.

Таким чином, критерії та показники психологічної готовності прикордонних нарядів до дій в екстремальних умовах було визначено за результатами аналізу наукової літератури з цього питання та методом експертних оцінок. На основі теоретичного аналізу компоненти психологічної готовності ми трактували як критерії її сформованості, а розгорнутий зміст компонентів – як їхні показники. Загалом було визначено такі критерії психологічної готовності

прикордонних нарядів до дій в екстремальних умовах: *мотиваційно-пізнавальний, емоційно-вольовий та операційний*.

Визначаючи показники мотиваційно-пізнавального критерію психологічної готовності, ми брали до уваги те, що сформованість цієї особистісної якості у прикордонників неможлива без стійких пізнавальних інтересів до вивчення прийомів і способів дій в екстремальних умовах несення служби, до вивчення вимог законодавства України, наказів, інструкцій, порадників з питань організації охорони кордону у прикордонних нарядах, розуміння труднощів прикордонної служби. Як відзначає В. Ягупов, від розвитку пізнавальної сфери залежить формування змістовних мотивів і мотивацій поведінки людини [8, с. 45]. Має значення також позитивне налаштування прикордонників до несення служби у прикордонних нарядах, стійка мотивація до подолання майбутніх труднощів та перешкод.

З урахуванням аналізу наукових джерел та опитування експертів було визначено такі показники *мотиваційно-пізнавального критерію* психологічної готовності прикордонних нарядів до дій в екстремальних умовах:

1) знання прийомів і способів досягнення мети;

2) передбачення ймовірних екстремальних ситуацій, в яких може виконуватися поставлене завдання;

3) розуміння труднощів несення прикордонної служби в екстремальних умовах;

4) усвідомлення важливості виконуваних завдань з охорони державного кордону;

5) прагнення до сумлінного несення прикордонної служби.

Щодо емоційно-вольового критерію ми звертали увагу на те, що в сучасних умовах діяльність прикордонних нарядів здійснюється переважно в екстремальних умовах, які вимагають від них здатності обрати найбільш ефективний спосіб дій для досягнення поставленої мети та докласти усі зусилля для її здійснення. В таких умовах невід'ємною якістю прикордонника є його емоційно-вольова стійкість – ступінь володіння особистістю своїми достатньо сильними емоціями [6, с. 170]. Окрім цього було враховано важливість для прикордонників володіння навичками саморегуляції.

З урахуванням характеристик, властивих для досвідченого прикордонника-професіонала, вимог до його емоційних та вольових якостей – складових психологічної готовності, показниками *емоційно-вольового критерію* ми визначили:

1) наявність внутрішньої зібраності, самоконтролю, витримки, врівноваженості;

2) вміння мобілізувати психічні та фізичні зусилля в складній обстановці, зосередитись на виконанні поставленого завдання;

3) емоційно-вольова стійкість до тривалих напружених навантажень;

4) здатність контролювати нав'язливі стани, тривогу, страх, паніку та не піддаватись втомі;

5) наполегливість, сміливість, рішучість у подоланні труднощів, що виникають.

Важливим компонентом психологічної готовності є операційний, що характеризує відповідні вміння й навички щодо дій в екстремальних умовах. Цей критерій дозволяє визначити ступінь володіння навичками і вміннями, професійними знаннями, необхідними для успішного виконання завдання з охорони державного кордону, наявний досвід професійної діяльності, здатність прораховувати можливі варіанти розвитку ситуації і володіння способами та методами управління ситуацією.

На основі цього, *показниками операційного критерію* сформованості психологічної готовності прикордонних нарядів було визначено:

1) здатність адекватно діяти у складі прикордонного наряду під час виникнення екстремальних ситуацій;

- 2) своєчасна і скоординована реакція на команди, сигнали і зміни в обстановці;
- 3) вміння встановлювати контакти з громадянами в інтересах служби, комунікабельність;
- 4) уміння запобігати конфліктним ситуаціям, а у випадку їх виникнення – вирішувати;
- 5) уміння застосовувати зброю, технічні засоби охорони кордону, спеціальні засоби.

Виявилось, що залежно від підстав для виявлення рівнів дослідники (Г. Воробйов, О. Войцехівський, О. Євсюков, Н. Сторожук та ін.) використовують 3-, 4- або 5-ти рівневу шкалу рівнів сформованості психологічної готовності. На нашу думку, використання вченими [2, 7] проміжних ланок у визначенні рівнів готовності, таких як «задовільний рівень» або прислівника «дуже» (дуже низький, дуже високий) ускладнює методика оцінки рівнів готовності. Тому у нашому дослідженні ми надаємо перевагу рівневій шкалі, яка найбільш часто використовується психологами у військовій та правоохоронній сфері, та є, на наш погляд, найбільш універсальною та зрозумілою. Така шкала передбачає три рівні готовності прикордонних нарядів до дій в екстремальних умовах, зокрема *високий, середній, низький*.

Змістову характеристику рівнів сформованості психологічної готовності прикордонних нарядів до дій в екстремальних умовах подано у табл. 1.

Таблиця 1

Критерії оцінки рівнів психологічної готовності прикордонних нарядів до дій в екстремальних умовах

Критерії та ознаки психологічної готовності		
Мотиваційно-пізнавальний	Емоційно-вольовий	Операційний
Низький рівень готовності		
Недостатні знання прийомів, засобів і способів досягнення мети. Слабке і часто неадекватне уявлення про вірогідні зміни обставин, труднощі, майбутні умови виконання оперативно-службових завдань. Завдання майбутньої професійної діяльності в цілому не усвідомлюються, немає достатнього розуміння складності виконання своїх обов'язків, оцінка їх значущості понижена. Уміння і навички дій в екстремальних умовах розвинені нижче за середнє. Слабке розуміння важливості виконуваних завдань.	Слабо розвинене уміння мобілізувати себе в складній ситуації, нездатність проявити зібраність, витримку, самоконтроль, зосередитись на виконанні поставленого завдання. Слабо розвинена емоційно-вольова стійкість до тривалих напружених навантажень. Недостатньо розвинене уміння контролювати нав'язливі стани, тривогу, страх. Елементи невпевненості та розгубленості під час подолання труднощів, що виникають.	Виявляється неадекватна реакція під час виникнення екстремальних ситуацій (реакція на команди, сигнали, зміни в обстановці, неспроможність проявити зібраність). Нейтральне або пасивне ставлення до встановлення контактів з громадянами в інтересах служби, невміння проявити комунікабельність. Невміння запобігати та вирішувати конфліктні ситуації. Уміння і навички долання екстремальних ситуацій розвинені нижче за середнє. Боязнь правомірного застосування зброї, спецзасобів, заходів фізичного впливу.
Середній рівень готовності		
Достатній об'єм знань, прийомів, засобів і способів досягнення мети.	У цілому розвинене уміння мобілізувати себе в складній ситуації, здатність проявити	В службових екстремальних ситуаціях діє адекватно обстановці, що склалася. В

Критерії та ознаки психологічної готовності		
Мотиваційно-пізнавальний	Емоційно-вольовий	Операційний
<p>Фрагментарне уявлення про вірогідні зміни обставин, труднощі, майбутні умови виконання оперативно-службових завдань. Суть і зміст завдань майбутньої професійної діяльності, складність виконання своїх обов'язків розуміється не глибоко і не завжди, оцінка їх складності занижена. Достатньо розвинені уміння і навички дій в екстремальних умовах. В цілому усвідомлюється важливість виконуваних завдань.</p>	<p>зібраність, самоконтроль, витримку, врівноваженість, зосередженість при виконанні поставленого завдання. В основному проявляє емоційно-вольову стійкість до тривалих, напружених навантажень. Здатний контролювати тривогу, страх, не піддаватися паніці, протистояти втомі. У цілому достатньо наполегливий, сміливий, рішучий у подоланні труднощів, що виникають.</p>	<p>цілому своєчасна і правильна реакція на команди, сигнали і зміни обстановці, в основному зібраний. Достатньо розвинені комунікабельність та навички щодо встановлення контактів з громадянами в інтересах служби. В конфліктних ситуаціях спостерігається невпевненість у діях. В основному впевнене володіння зброєю, спеціальними засобами, заходами фізичного впливу.</p>
Високий рівень готовності		
<p>Великий об'єм і різноманітність знань, прийомів, засобів і способів досягнення мети. Чітке, повне і адекватне уявлення про вірогідні зміни обставин, труднощі, майбутні умови виконання службових завдань. Глибоке розуміння завдань майбутньої професійної діяльності, своїх обов'язків, висока оцінка їх значущості. Добре розвинені уміння і навички дій в екстремальних ситуаціях. Глибоке усвідомлення важливості виконуваних завдань.</p>	<p>Високо розвинене уміння мобілізувати себе в складній ситуації, здатність проявити зібраність, самоконтроль, витримку, врівноваженість, зосередитись на виконанні поставленого завдання. Висока емоційно-вольова стійкість до тривалих, напружених навантажень. Виражена здатність контролювати тривогу, страх, паніку, протистояти втомі. Проявляє постійно високу наполегливість, сміливість, рішучість у подоланні труднощів, що виникають.</p>	<p>Висока здатність адекватно діяти в службових екстремальних ситуаціях. Своєчасна і скоординована реакція на команди, сигнали і зміни в обстановці, уміння проявити зібраність. Добре розвинені комунікабельність та навички щодо встановлення контактів з громадянами в інтересах служби. Не допускає конфліктів у спілкуванні, проявляє високу культуру і такт. Добре розвинені уміння й навички дій в екстремальних ситуаціях. Чітке та впевнене володіння зброєю, спеціальними засобами, заходами фізичного впливу.</p>

Розроблені нами показники дозволяють зробити висновок про розвиток психологічної готовності прикордонних нарядів до дій в екстремальних умовах як цілісної інтегральної якості особистості прикордонників. Ці критерії дозволили скласти психологічний прогноз формування психологічної готовності та визначити основні напрямки роботи з формування психологічної готовності охоронців кордону в екстремальних умовах у підрозділах охорони кордону. Визначення рівнів сформованості психологічної готовності прикордонного персоналу, який залучається до несення служби на державному кордоні, допомогло відстежити саме ті

характеристики, на які необхідно звернути належну увагу, щоб забезпечити перехід прикордонників на вищий рівень.

Висновки. Аналіз наукових джерел, опитування експертів та досвід служби на державному кордоні дозволили виявити такі критерії оцінки рівня сформованості психологічної готовності прикордонних нарядів до дій в екстремальних умовах: мотиваційно-пізнавальний, емоційно-вольовий та операційний. Використання зазначених критеріїв, відповідних їм показників та рівнів має важливе значення для оцінки ефективності роботи з формування психологічної готовності прикордонних нарядів до дій в екстремальних умовах як цілісної професійно-особистісної якості прикордонників.

Перспективами подальших досліджень є обґрунтування форм та завдань психологічної підготовки прикордонників до різних умов діяльності.

Література

1. Барабанщиков А. В. Военно-педагогическая диагностика / А. В. Барабанщиков, Н. И. Дерюгин. – М. : ВУ, 1995. – 108 с.
2. Войцехівський О. Л. Підготовка майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної діяльності в пунктах пропуску через державний кордон : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / О. Л. Войцехівський. – Хмельницький, – 2012. – 245 с.
3. Дьяченко М. И. Психологические проблемы готовности к деятельности / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович. – Минск : Изд-во БГУ им. В. И. Ленина, 1976. – 175 с.
4. Кусайкіна Н. Д. Сучасний тлумачний словник української мови [Електронний ресурс] / Н.Д. Кусайкіна, Ю. С. Цибульник. – Режим доступу: <http://metodportal.net/node/1045>.
5. Максименко С. Д. Основи військової психології : навчальний посібник / С. Д. Максименко, П. В. Мельник, Б. М. Олексієнко. – Хмельницький : НАПВУ, 2002. – 532 с.
6. Платонов К. К. Краткий словарь психологических понятий : учеб. пособие / К. К. Платонов. – М. : Высшая школа, 1981. – 175 с.
7. Сторожук Н. А. Формування психологічної готовності молодого офіцера Збройних Сил України до службово-бойової діяльності : дис. ... канд. псих. наук : спец. 19.00.09 / Н. А. Сторожук. – Хмельницький, 2010. – 215 с.
8. Ягунов В. В. Військова психологія : підручник для студ. вищих навч. закл. / В. В. Ягунов. – К. : “Тандем”, 2004. – 656 с.

В статье рассмотрены критерии, показатели и уровни психологической готовности пограничных нарядов к действиям в экстремальных условиях, что позволяет определить основные направления работы относительно формирования психологической готовности пограничников в подразделениях охраны границы. Определены и научно обоснованы такие критерии психологической готовности: мотивационно-познавательный, эмоционально-волевой и операционный. Компоненты психологической готовности рассмотрены как критерии ее сформированности, а развернутое содержание компонентов – как их показатели. Уточнены показатели психологической готовности пограничных нарядов к действиям в экстремальных условиях по каждому критерию, что позволяет определить эффективность методической системы профессионально-психологической подготовки пограничников. Предложено оценивать готовность пограничных нарядов к действиям в экстремальных условиях по трехуровневой шкале, которая предусматривает высокий, средний и низкий уровни.

Criteria, indicators and levels of psychological readiness of border details to actions in extreme conditions which allows defining the basic directions of work concerning formation of psychological readiness of borderguards in divisions of border protection are revealed in the article. Such criteria of psychological readiness as motivational-informative, emotionally-strong-willed and operational have been defined and scientifically substantiated. Components of psychological readiness are considered as its criteria of formation, and the developed essence of components - as their indicators. Indicators of psychological readiness of border details to actions in extreme conditions on each criterion have been specified; it allows to render efficiency of methodical system of professional-psychological preparation of borderguards, and to compare the purpose and the received result. It is offered to estimate readiness of border details to actions in extreme conditions for three-level scale which provides high, average and low levels.

Статтю подано до друку 11.06.2013.

© 2013 р.

А. П. Микитенко (м. Київ)

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ФЕНОМЕНУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ

Постановка проблеми. Розвиток пізнавальної активності завжди був ключовою проблемою теорії і практики психології і педагогіки. Пошук шляхів та засобів залучення особистості до активної пізнавальної діяльності пов'язаний з соціальними процесами, що відбуваються в суспільстві, з розвитком науково-технічного прогресу, змінами структури та змісту освіти, її гуманізації і гуманітаризації, а в зв'язку з цим, особливого значення набуває питання підготовки особистості до життя в складних умовах, що швидко змінюються. Перед сучасністю постають нові проблеми виховання соціально активної людини, яка може вільно орієнтуватися в потоках різноманітної інформації, вміє вчасно її знаходити, тобто людини, в якій пізнавальна активність є стійкою рисою особистості.

Теоретичні положення щодо формування пізнавальної активності висвітлюються у працях відомих філософів, соціологів, психологів, педагогів.

Так, важливу роль пізнавальної активності у формуванні особистості відзначали відомі педагоги А. Дістервег, Я. Коменський, Й. Песталоцці, К. Ушинський. Проблема формування пізнавальної активності розглядалася у діяльнісному напрямку Б. Бадмаєвим, Л. Виготським, П. Гальперінім, В. Давидовим, Д. Ельконінім, О. Леонтьєвим, С. Рубінштейном; у дидактичному аспекті - Блонським, В. Буряком, В. Оніщуком, В. Паламарчуком, І. Редьковець, М. Скаткінім та іншими.

Теоретичне тлумачення феномену поняття «пізнавальна активність» здійснене Л. Аристовою, Д. Вількеєвим, М. Даниловим, В. Крутецьким, Т. Кудрявцевою, І. Лернеровим, В. Лозовою, А. Марковою, М. Махмутовим, В. Оніщуком, В. Пилипчуком, О. Савченком та іншими.

Безпосередньо питанням пізнавальної активності школярів присвячені дослідження Л. Аристової, Ю. Бабанського, В. Буряка, М. Голованя, Л. Іванової, Л. Занкова, Н. Зверєвої, С. Козачук, І. Лернера, В. Лозової, М. Махмутова, В. Паламарчук, О. Скрипченко, І. Харламова, Т. Шамової, Г. Щукіної та інших.

Поняття «пізнавальна активність» широко використовується в різних напрямках: проблем вибору змісту освіти, формування загальних навчальних умінь, оптимізації пізнавальної діяльності учнів, взаємин дітей з однолітками та вчителем; ролі педагога та особистісних чинників у розвитку пізнавальної активності учнів. Однак, розмаїття теоретичних